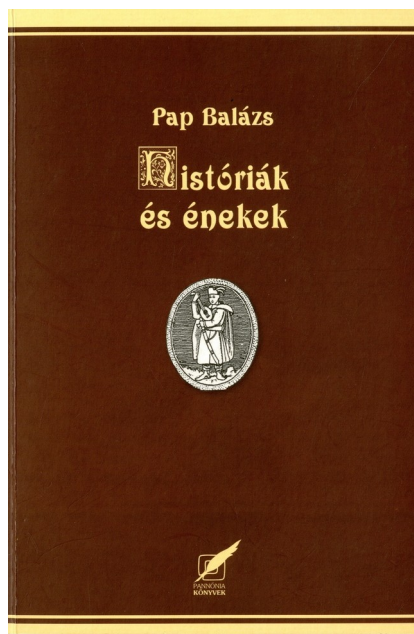

Fekete Csaba

Gyülekezeti ének és epika

Könyvszemle

Pap Balázs: *Históriák és énekek*. Pécs, 2014 (Pannónia könyvek)

Forog a szerencse kezdetű énekünk (262) aláírásaként 1948 óta azt olvassuk, hogy „Hatodik versét a gályarabok a kapuvári börtönben énekelték”. Rátereli ez a mai gyülekezet figyelmét arra, hogy egyházunk és hitvalló kegyességünk szempontjából milyen érték ez az ismeretlen szerzőjű alkotás, illendő volna ma is gyakran énekelnünk, ezzel is ápolva gályarabjaink emlékét és felvállalva hitvalló helytállásukat. Énekünkben hiányzik a kolofon, amely szerint 1604-ből való az ének (felirata *Ferendum et Sperandum*). Ezt többnyire törölte énekeskönyvünk; ugyanakkor nem derül ki, nincs jelezve, hogy a 19 versszaknak csak kevesebb mint felét hagyták meg Payr Sándor helyenkénti átírásában, a sorrendet cserélgetve. Elfogadta Csomasz Tóth Kálmán 1971-ben, új tudományos eredményként, hogy Illyésházi István (1540–1609) az ének szerzője. Pap Balázs pécsi irodalmár (rég Magyar kutató és oktató) könyve ellenben úgy minősíti Eckhardt Sándornak ezt az 1955-ben publikált

feltételezését, hogy az „végletekig bizonytalan”. Ráirányítja a figyelmet arra is, hogy az éneknek több és mélyebb, nem eléggé elemzett bibliai kapcsolata van, és Balassi Bálint költészetéhez is vezet szakaszaitól több szál, csak igen tudatos és műves költő alkotása lehet. Feltételezhető szerzője alighanem Rimay János volt.

Fogalmi szétválasztást sugall a kötet címe, célja; és ezt szolgálja az egyes énekek szövegének a szakirodalmi áttekintéshez társuló közlése és elemzése. Fontosak református egyházunk és az egyházi tudományosság számára ezek is, de a közvetlen hasznosítást az egyes énekek minősítésén jobban megítélhetjük. Ezért következzen az előző után még két énekünk említése. Egészen másként történt 1948-ban a Kecskeméti Vég Mihálynak tulajdonított *Psalmus Hungaricus* közreadása, mint az előbbi éneké, pedig ez rögtön utána következik énekeskönyvünkben (263), de itt az is jelölve van, hogy törölték a 6–8, 11–14, 16–17. versszakot. Pap Zsolt erősen kétli a szerzőséget, mert bizonyíthatatlan. Azt sem tudhatjuk, melyik Vég Mihály (vagy Végkecskeméti, illetve Kecskeméti Vég?) a zoltárparafrázis írója; hisz mindegyikről igen keveset tudunk, akár azonos személyről van szó, akár nem. Tinódi éneke, a Siess keresztyén (161) közlése szintén nem árul el semmit arról 1948-ban, hogy az ének csekély töredéke az eredetinek, törölték a hosszú ének versszakainak többségét. Az énekeskönyvből hiányzó adatok egy részét Csomasz Tóth Kálmán könyveiben megtaláljuk; viszont ma már kérdés, hogy mit kell (teljesen) másként értenünk, pótolnunk, helyesbíteniünk. Indítórugója ennek a munkás folyamatnak ez a kötet, hogy ne tekintsünk lezártnak és végleges megállapításnak olyasmit, ami nem lehet az.

Toldy Ferencről Vadai Istvánig, tehát 1865–2008 közötti időben vizsgálja a 2011-ben doktori értekezésésként született kötet a históriás énekköltészethez hagyományosan társított műfaji fogalmakat, illetve ezek vegyes értelemben meghatározott és használt változatait. Böven lenne még mit említenünk ezekből a Bornemisza Péter, Huszár Gál, Szegedi

Gergely énekeskönyveihez fűzött válogatott elemzésekből, szemelvényes levezetésekéből. A különböztetés azért is elkerülhetetlen, mert a gyülekezeti énekeskönyv többszerzős vagy sokszerzős antológia. Tinódi kötete nem. Az előző néhány példa eléggé mutatja, hogy közvetlen tennivalót és tanulságot is sugall énekeink és énekeskönyvünk szempontjából a textológiai és filológiai kérdésekkel foglalkozó elméleti kötet, amelynek elismerésre méltó erénye, hogy a kellő mértékkel megkérdőjelezett vagy bírált fogalomalkotást és/vagy besorolásokról való döntést nem csupán szóvá teszi, hanem saját maga kerüli a hasonló megoldást, ha nem tudja megalapozni. „Egy olyan probléma, mely nem dicsekedhet megnyugtató megoldással és csak hipotézisek magyarázzák, ha nem exponálódik újra és újra, megoldottnak tűnik. Két, nagyjából egyenrangú, de egymással vitatkozó hipotézis azonban együtt bizonyosan nem válik az idők során adattá” (221. lap). Nekünk mindebből adódik az a tennivalónk, hogy a biblikus kötődés, a zsoltárok hatása és használata miatt újra vizsgáljuk, és helyesbítsük is 1948-as énekeskönyvünk közlésmódját. De ugyanakkor 16–17. századi énekincsünk újraértékelését sem halogathatjuk. Természetesen Pap Balázs munkája egyáltalán nincs tekintettel a mi közvetlen tennivalónkra, nem ez a dolga, hanem sokkal távolabbra ható indíttatásokat fogalmaz meg. Munkája nem számíthat közérdeklődésre, szakkönyv. Még olyan hízelgő mondatot sem írhatunk le róla, hogy nem könnyű olvasmány. Nem olvasmány, tanulmány; pontosabban tanulmányok sorozatának foglalata. Jórészt elméleti. Ámde az ilyenfajta elméletnek, amely filológiára alapul, igen súlyos gyakorlati következményei is vannak, és arra még nagyobb erővel figyelmeztetnek, hogy ne tekintsük magától értetődőnek a bevett terminusok használatát, szakértők megállapításait, mert ezek bizony áladatokat, téves attribúciókat, hibás értékelést szülhetnek. Ebből következően a szokásos, és jórészt elkerülhetetlen besorolások, osztályozások, meghatározások elég gyakran tartalmaznak meghaladni vagy elvetni való álláspontokat. Tekintélyes és nélkülözhetetlen kézikönyvekben is. Ilyen árnya lehet vagy van a tetszetősen megrajzolt szemmáknak, de a hegedősök és lantosok, meg szóbeli és kéziratos költészetük értékelésének szintén. Ezek új megközelítésű tárgyalása árán egészen másként bontakozik ki Tinódi Sebestyén költészete.

A kötet meghökkentő vagy érdekes megjegyzéseit azok értékelhetik igazán, akik például Szilády Áron nélkülözhetetlen kiadásában (RMKT) maguk is szembesülnek némelyik bíralt minősítéssel vagy szöveggel, avagy állandó használói a régi magyar gyülekezeti énekek repertóriumának (RPHA). Reformáció korabeli énekincsünk szempontjából említsünk itt még két pontot. A Hoffgreff énekeskönyvet és Szegedi Gergelyt.

Borsa Gedeon 1976-ban addig ismeretlen címléírást közölt a két csonka és címlaptalan példányban ismeretes Hoffgreff-féle énekeskönyvről. A német leírás adatai azonban nem egyeznek az ismert példányokkal. Cédulát egyébként sem azonosíthatunk unikális kötettel, valóban nem lehetetlen az sem, hogy Heltai Gáspár utalása, és a cédulán 1556-ra keltezett kiadvány leírása értelmében volt egy másik, az ismert Hoffgreff énekeskönyvnél későbbi vagy korábbi kiadvány (83. lap). Ennyit valóban elmondhatunk, Borsa Gedeon maga is hipotetikusnak tekintette az azonosítást. Való igaz, hogy mégis, a „szakirodalom mára csaknem készpénznek veszi, hogy a cédula nyilván a szóban forgó kötet leírását tartalmazza” (221. lap), mert sem új adatunk (például 1556-os nyomtatásra vonatkozó helyett), sem újabb feltételezésünk nem adódik.

Szegedi Gergely zsoltárköltészete rászolgál a további kutatásra és újraértékelésre. Ő volt például a szerzője a 34. zsoltárnak, nem Mágócsy Gáspár, akinek nevére írta. A versfők értelmezése és több soha nem létezett zsoltárköltő irodalmi becikkelyezése már eddig is föl-fölbukkant a szakirodalomban. Hasonló lehetséges eredménye az újabb megdölgésnek, hogy szintén Szegedi Gergelyé például a 7., 71., 74., 112. zsoltár is, de

lehet, hogy az 55. szintén (nem pedig a kétségtelen szerzőnek tekintett Kecskeméti Vég Mihályé). Szegedi Gergely zsoltárait pedig kimutathatóan Balassi Bálint ismerte. Azaz sokkal jelentősebb költő lehetett, mintsem azt általában a szakirodalom rögzítette.

História, bibliai história, széphistória, bujdosás és egyéb fogalmak körülhatárolása, megrostálása után a gondos megkülönböztetés felhívja a figyelmet az énekköltéssel kapcsolatosan könnyen mondott vagy leírt szóra. Valótlannak látja a kötet szerzője, hogy tipikus képviselője volna a históriás ének műfajának Tinódi Lantos Sebestyén. Egyenesen ismeretlennek titulálja őt Pap Balázs fejezetcíme (189. lap). Miért? Nagy horderejű az áttekintés összegzésének szűkszavú mondata, hogy eltér a históriákat megverselő kortársaitól, „Tinódi másképpen kezeli a história műfaját, Tinódi nem prédikátorköltő, a Cronica szerzői kötet, a Hoffgreff-énekeskönyv antológia...” (222. lap).

Fekete Csaba